

ברכת הגשמים

הרב משה צבי נר'יה זצ"ל

שיעור זה שודר בפנינתו הקבועה של מורנו ורבנו זצ"ל ב"קול-ישראל" בשנות ה'כפ"ם. נוסח הדברים שהעתקנו משכתוב הדברים שהיה בארכיון ביתו, נוסח דיבור הוא, ולא ערכנו שינויים כלשהם. מילים חסרות סימנו בסימון כזה: [ ].

כשקופצות לקראת הטיפה טיפות מים קטנות יותר מן האדמה, או האדמה היא רוויה - דברי רבי אבהו, מסכת תענית דף ו ע"ב, וזוהי "ברכת הגשמים". או צריך לברך על הגשמים.

[ושם:] "אמר רב יהודה: "מה מברכים? מודים אנחנו לך - - - על כל טיפה וטיפה שהורדה לנו". ורבי יוחנן, לפעמים מברך "אילו פיננו מלא שירה כים, ולשונונו רנה כהמון גליו". זהו אותו קטע שנשמט כל-חי שאומרים בכל שבת בשבתו.

בתלמוד ירושלמי בברכות פרק ט הלכה ב, נאמר: "רבי יהודה בר יחזקאל אמר: אבא מברך על ירידת גשמים יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכינו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו", וממשיך בלשון הברכה ששינונו. כמובן הגמרא שואלת איפוא, על הסתירה הזאת, שבמשנה נאמר שמברכים "הטוב והמטיב", ובברייתא נאמר "מודים אנחנו לך". ועל זה יש אחר כך כמה תירוצים, אימתי מברכים "הטוב והמטיב", ואימתי מברכים "מודים אנחנו לך".

רבי יוסה בשם רבי זעירא אומר: "להפסיק תענית נאמרה", ואילו רבי תנחום בשם רבי אבא: "לא מסתברא", אלא "לברכה נאמר".

מה פירוש המחלוקת? מפרש רבנו אליעזר אזכרי בעל "ספר חרדים", שרבי יוסי, כונתו היא זאת: הרי למדנו במשנה לברך על הגשמים, הכונה היא דוקא כשירדו גשמים שלא התפללו עליהם הקהל, זאת אומרת, כשגזרו בינתיים תענית על עצירת גשמים. אולם אם לא הוצרכו להתענות, אין מברכים, וכן מנהג העולם. לעומת זה, רב תנחום חולק על זה ואומר, לא, יש לברך על הגשמים גם אם לא היו צריכים לגזור תענית ולהתענות. גם אז צריך לברך את ברכת הגשם.

שוב לפנינו כאן שתי דעות בירושלמי, שלא נזכרו בבבלי. שם אין מחלוקת כזאת. ופשטות הדברים בתלמוד בבלי היא כדעה השניה, שמברכים לאו דוקא כשגזרו חכמים להתענות בגלל עצירת גשמים, ובסופו של דבר ירדו גשמים. לאו דוקא אז צריך לברך, אלא גם כרגיל, כשירדו גשמים כרגיל, ולא הוצרכו לתענית, גם אז צריך לברך ברכת הטוב והמטיב.

פשטות הדברים לפי הדעה השניה, המפורשת אצלנו במשנה, שהיא כנראה ברכה דגילה, והנימוק פשוט: מה שונה ענין גשמים לבשורות, שעל גשמים מברכים רק אם התענו עליהן, ועל בשורות טובות מברכים כרגיל.

שם תאמר, "הטוב והמטיב" באמת מברכים גם בלי תענית, אבל "מודים" מברכים רק אחרי שנתענו. היינו, אז באה התוספת הזאת, אבל אז, כששאלה הגמרא מדוע במשנה כתוב "הטוב והמטיב", ורבי אבהו אומר מוסיפים "מודים אנחנו לך", היתה הגמרא צריכה להסביר בפשטות שכשלא התענו, מברכים "הטוב והמטיב", ואילו כשהצטערו והתענו, מוסיפים "מודים אנחנו לך". על כרחך אתה צריך לומר שהגמרא שלנו, התלמוד בבלי, סובר שכשם ש"הטוב והמטיב" נאמר גם בלי שהתענו מקודם, כמו על בשורות טובות, כך גם ברכת "מודים אנחנו לך" נאמרת גם כשלא נתענו.

אמנם מפורש הדבר אצל חבל ראשונים, שברכת הגשמים איננה תלויה בתענית. וכך אמר הריטב"א במסכת תענית דף כה ע"ב, שברכת הגשמים חובה תמיד על כל יחיד ויחיד, גם בגשמים הבאים בלא תענית. ואילו על הפסק תענית יש לנו ברכה מיוחדת: במשנה מסכת תענית דף יב ע"א נאמר שם כך: "היו מתענין וירדו עליהם גשמים, צריכים להגיד הלל הגדול. מעשה שגזרו תענית בלוד, וירדו להם גשמים קודם חצות. אמר להם רבי טרפון: קראו הלל הגדול". כאן אנחנו רואים שהפסק תענית יש לו מעמד מיוחד. וכך מפורש בשיטה-מקובצת מסכת ברכות דף נח ע"ב, שעוסקת בענין זה: מתי אומרים שהחיינו ומתי מברכים הטוב והמטיב ואנחנו מודים, כשלא נתענו אומרים הטוב והמטיב או שהחיינו. ברור לנו שכמו שמפורש במסכת ברכות, שהראשונים הבינו ששיטת הבבלי שונה משיטת הירושלמי, וגם ברמב"ם בפרק א מהלכות תענית הלכה ז, הוא מזכיר שם: התענו וירדו להם גשמים קוראים "הלל הגדול", ולא מזכיר שם לא את ברכת "הטוב והמטיב" ולא את מודים. איפה הוא כן מזכיר את ברכת הטוב והמטיב ומודים? במקום לגמרי אחר, בהלכות ברכות פרק י הלכה ה, כשיורדים הרבה גשמים וכו'.

רואים שקיימת הפרדה גמורה בין השבח המיוחד, שקשור עם תעניות שצמו, בשעה שהצטערו על אי-ירידתם, ובין אותו המצב שנקבע באותו רגע, שגשמים ירדו בצורה נורמלית, בלי עצירת גשמים, שאז קיימות שתי הברירות הללו.

מעניין, שבשולחן-ערוך באורח-חיים, וסימנך רכ"א - אכר - כותב מרן רבי יוסף קארו: אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים, מברכים עליהם, גם אם לא היו כדי רוייה. רק מספיק אם ראו על הארץ, שיצאו אבעבועות על המטר, כלומר שיצאו זה לקראת זה, שקוראת הגמרא יציאת חתן לקראת כלה. מוצאים שהוא אומר, "אם היו בצער מחמת עצירת גשמים". הרי אנו שומעים בדברי רבי יוסף קארו דין מיוחד: אם היו בצער מחמת עצירת גשמים. - משמע, זה משהו ביניים. איננו אומר כשיטת הירושלמי, שנאמר בפירוש שהפסק תעניות הוא שמחדש ברכות. הוא לא מזכיר תעניות וגם לא מצב נורמלי, אלא "היו בצער", משמע שהוא סובר שאימתי זאת בשורה טובה, אם זה הגיע אחרי צער מסוים, אך אין זה מגיע עד כדי כך שיהיה תענית.

לעומת זאת מוצאים אנחנו בספר "הלכות קטנות" של רבי יעקב חגיז בנו של רבי משה חגיז, שפוסק שבארץ-ישראל צריך לברך בכל שנה. הוא לא מזכיר צער כלל, הוא מזכיר את הרדב"ז, שכך מברכים במצרים כשעולה היאור, ולא הזכירו ענין של צער. כנראה שהם סוברים שהדבר הזה של גשמים, עצם השמחה מספקת, וכך מפרשים גם אנחנו.

אותו מהרי"ח מצטרף לדעת הבית-יוסף. אם היו בצער על עצירת גשמים, אז צריך לברך כל שנה ושנה, ואיננו מזכיר לגמרי את ענין "בצער". אמנם אחד ממפרשיו מבאר שבאמת כוונתו היא שבארץ-ישראל שלרוב נתונים בצער ודאגה, שמיד דואגים לירידת הגשם. בדרכו זאת הולך גם החפץ-חיים במשנה-ברורה, וזו לשונו באותה משנה רכא בביאור-הלכה. על אותה פיסקה "הם היו בצער" הוא אומר במשנה ברורה: ואפשר שבארץ-ישראל כשמצוי שם יובש גדול, וכשבא הגשם בומנו כל אחד שמח בו אפילו כשבא בומנו, מסתמא לא צריך לברך גם בפעם הראשונה כשהגשם יורד. אבל, הוא אומר, מספר "פרי-מגדים" משמע, שאפילו בפעם ראשונה איננו צריך לברך כשהשנים מסודרות כתיקונן. היינו דוקא כשהיה משהו מיוחד בצער. בארץ-ישראל ישנה שמחה מיוחדת, כי לפי המשנה-ברורה, ישנו שם יובש מיוחד. את זה הוא מברר במשנה-ברורה בביאור-הלכה במקומו ביתר הרחבה. אף שלא ראה דבריו של המהר"י חגיז ולא את דברי בעל "הלכה מרוחת"¹, שהזכיר את מהר"י חגיז, וכך הוא אומר: הרמב"ם בפרק י' מהלכות ברכות סתם ולא הזכיר אם היו בצער, ומכל מקום מסתברא לכאורה שדוקא באופן זה מבקשים, שהרי במשנה נאמר "על הגשמים ועל בשורות הטובות", והנה בשורה טובה אינה אלא בשעה שהיו תחילה בצער, כשהיו מודאגים למשהו, ואחרי כך כשנודע שהכל עבר בסדר, זאת היא בשורה טובה. מה שאמרה המשנה בנוגע לגשמים, כשלא חששו לה, אין זה בגדר בשורה טובה. זה מצב טבעי, זה לא בשורה טובה. על כן לא רק בגשמים המדובר הוא כשהיה בצער, אלא כך הוא גם במקרה של בשורות טובות.

אם כן הרמב"ם הולך בשיטת הבית-יוסף. מדוע אם-כן לא כתב בפירוש "אם היה בצער"? מכיון שאין דרכו לכתוב דבר שאינו מפורש בתלמוד. ועיין ביאור הלכה רכא ד"ה אם היו, הוא אומר, בארץ ישראל וחברותיה שהנן ביובש גדול, וצריכים הרבה פעמים רחמים על המטר ואין המטר בא רק לפרקים, וכשיש, השמחה גדולה, וצריכים להודות על כך. ואפשר שגם הבית-יוסף יודה ששם תמיד צריך לברך, כי שם בצער. רק באותן המדינות כגון באירופה שיש הרבה גשם, ואין סובלים בדרך כלל בעצירת גשמים, שם לא צריך לברך אלא אם כן היו בצער תחילה. אם כן הוא [ ] .

לעומת זה, הוא מביא את דעת הפרי-מגדים האומר שבפירות ארץ-ישראל כשהשנים הן מסודרות, אין לברך על הגשמים. והחפץ-חיים מוסיף: ולדעתי זה צריך עיון גדול לדינא, כי הוא ידע שבארץ ישראל תמיד דואגים לגשם. אבל אחר-כך הוא אומר שישנו עוד פרוש אחד של ה"לבוש" שאומר שבארץ ישראל צריך לברר לדינא, והוא מסיים כמו שמסיימים הפוסקים, כשלא יודעים אם לברך או לא לברך, והוא מסיים, שיברך בלא שם ומלכות ברוך הטוב

1. אולי צ"ל "הלכה מבוררת" לר' אטביה רוזנטל, בעניני הלכות שמיטה, תרומה ומעשר בארץ-ישראל, ורשה ה'תרנ"א.

ומטיב, ואז יצאנו ידי חובת כל הדעות, היינו כשרואים שיוֹרד גשם שמרווה את הארץ, וברכה בלי שם ומלכות גם נקראת ברכה בעיקר שהנו [ ].

שמענו כאן שיש לנו שלוש שיטות בברכת הגשמים: הקיצונית מצד אחד שיטת הירושלמי, שדוקא מחמת תענית מברכים אחרי הפסק תענית.

השיטה של הבית-יוסף דוקא מחמת צער, [ ].

והשלישית שנראית לנו כפשוטה, שבארץ ישראל מברכים כל שנה ושנה, כשאינן צער מיוחד, אלא שזו אינה שיטה פרינציפיונית, אלא שמסבירה שגם היא עומדת על הבסיס שמתן מברכין, שאם הצטערו מקודם, אבל בארץ-ישראל אנחנו תמיד מתוחים ומודאגים, מה יהיה באם יבוא גשם בזמנו, וכל אימת שבא הגשם הרי הוא משמח אותנו. והננו מודים על כל טיפה היורדת ומרוה את האדמה, לקיים מה שנאמר² "תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמגגנה צמחה תברך".